

A TÖRVÉNYES MUNKÁSVÉDELEM
MAGYARORSZÁGI EGYESÜLETÉNEK KIADVÁNYA.

20.

JELENTÉS

A FOLYTONOS ÜZEMEK MUNKABEOSZTÁSÁVAL FOGLALKOZOTT
LONDONI NEMZETKÖZI ÉRTEKEZLETRŐL

NAGYMÉLTÓSÁGÚ

BEÓTHY LÁSZLÓ

M. KIR. KERESKEDELEMÜGYI MINISTER ÚRHOZ.

IRTA

Dr. GAAL JENŐ

FŐRENDIHÁZI TAG, KORMÁNY KÉPVISELŐ.

BUDAPEST

KILLÁN FRIGYES UTÓDA

(NOSEDA TIVADÁR)

M. KIR. EGYETEMI KÖNYVKERESKEDŐ

1912.

Nagyméltóságú Minister Úr!

Kegyelmes Uram!

Folyó évi május hó 18-án 3152. eln. sz. a. kelt elhatározásával nekem, mint a Nemzetközi Törvényes Munkásvédelmi Egyesületnél a magyar kormány állandó megbizottjának jutott az a feladat is, hogy az annak VI. nagygyűlése által Luganóban 1910. évi szeptember 28-án hozott határozat értelmében Londonba folyó évi június 11. és 12. napjaira összehívott szakbizottság munkálkodásaiban is részt vegyek.

A nevezett nemzetközi egyesület ugyanis ezelőtt két évvel kimondta, hogy a folytonos tüzeléssel összekötött vállalatokban a legtöbb helyen még alkalmazott 12 órás munkanap a munkások egészségét aláássa. Különösen ki kell küszöbölni: a 18, 24 és 36 órás munkaszakokat, melyek a munkásoknak észszerűtlen munkába-állításából keletkeznek. A nagygyűlés akkor megbízta a Nemzetközi Egyesület elnökségét, hogy idejekorán hívjon össze egy, a nemzeti sectiók által szolgáltatott adatokkal és egyéb felvilágosításokkal kellően ellátandó külön bizottságot. Ez azután készítsen oly jelentést, melyben alaposan fejtsék ki, hogy a munkaszakokat (csoportbeosztást, équipe, Shift, Schicht) miként lehetne a folytonos üzemekben megszabni. Fejtse ki továbbá, hogy lehetséges-e a felnőtt munkások éjjeli munkájának megtiltása, vagy korlátozása legalább ott, ahol a szakadatlan termelést a műszaki tekintetek nem kívánják. És végül adjon véleményt az iránt, hogy e kérdé-

sek nemzetközi szabályozása szükséges-e? Ez a jelentés mielőbb, de legkésőbb a Nemzetközi Egyesület legközelebbi nagygyűlésére készüljön el.

Az említett határozat értelmében e bizottságba minden nemzeti sectionnak joga volt két tagot kiküldeni. A kormányok is értesítették a végből, hogy ezen szakbizottságban képviseltethessék magukat. E felhívások nyomán a londoni külön bizottságba a sectiók többsége választott kiküldötteket és a legtöbb nyugateurópai állam kormányai többnyire igen előkelő szaktisztviselők és kiváló egyetemi tanárok által képviseltették magukat. Így az angol kormány nevében a Home Office köréből Mr. Clark Kennedy, a német birodalmi kormány képviselőjében dr. Leymann titkos kormánytanácsos, a francia kormány nevében Fontaine Arthur államtanácsos, az osztrák kormány képviselőjében dr. Mataja Viktor valóságos belső titkos tanácsos, az olasz kormány képviselőjében Montemartini tanár és a munkásügyi hivatal főnöke jelentek meg. A Törvényes Munkásvédelem Magyarországi Egyesülete is megnevezett két kiküldöttet, de azok tényleg nem voltak jelen a bizottság ülésin. Így azután a tisztelettel alulírottra hárult az az egész feladat, hogy a szőnyegre került kérdések összes anyagát alaposan áttanulmányozza, a három világnyelven folyt tanácskozásokat figyelemmel kísérje és még a nagygyűlés előtt behatóbb előzetes jelentést készítsen, melyből az illetékes tényezők és talán az érdekeltek is tájékozódást nyerhessenek a döntés előtt.

Ennek az ügynek reánk nézve látszólag nincs oly nagy jelentősége, mint a nyugateurópai nagyiparos-államok számára, de miként az alább felhozandó adatokból kiderül, hazánkban is nagyobb számmal vannak már oly iparvállalatok, melyek éjjel-nappal kénytelenek munkásaik nagy részét foglalkoztatni. Ezenkívül az ismert okokból minden tekintetben fontossága van annak, hogy ahol magasb rendű kulturai munkát végeznek a művelt nemzetek együtt, onnan mi se hiányozzunk. De iparunk és általában közgazdaságunk fejlesztése közben mi szintén kénytelenek vagyunk cél-

szerű socialis politikát folytatni. Ez pedig nemcsak a saját viszonyainknak, hanem a nagyvilágban történeteknek is alapos ismerete és kellő átértése nélkül lehetetlen.

Én főleg ebből a magasabb szempontból ítélem meg és értékeltem mostani kiküldetésemet. És e jelentésemet is e szempontnak szolgálatában igyekeztem szerkeszteni. Evégből mindenekelőtt az irányadó fő iparos-államok idevágó statisztikai adatait, azután az azok helyes megítéléséhez szükséges felvilágosításokat, a külön bizottság előzményeit, vagy talán helyesebben a felvetett kérdések iránti előbb megnyilatkozott felfogásokat, végül a külön bizottság tanácskozásainak legalább lényegét és annak főbb megállapodásait kívánom megvilágítani.

A vasipar tekintetében döntő fontossága Angliának, Németországnak és az Északamerikai Egyesült-Államoknak van. Angolországban a gyárak és műhelyek főfelügyelőségének 1907. évi, e tekintetben még a legújabb jelentése szerint, 148.384 egyén van a vas- és aczélipar és 34.447 az üvegyipar folyton üzemben levő vállalatainál, illetve azok éjjel-nappal dolgozó részeiben alkalmazva. Ha ehhez hozzá gondoljuk a vegyészeti gyárakban foglalkozó, de szám szerint ki nem mutatott, csak felbecsült munkásokat, akkor az ilyen nehéz munkát végzők száma ott meghaladja a harmadfélszázezretet. Ezek legnagyobb részt felnőtt munkások, de néhány gyermek mellett egyedül a vas- és aczéliparban 13.679 oly fiatal munkás is létezett, akik életévei a 16 és 18 között mozognak.

A vas- és aczélgyárak folytonos üzemben tartása ma még elkerülhetetlen. A nagy olvasztók működésének megkezdése nagyon költséges. Ha azok egyszer megindultak, emiatt évekig még vasárnapokon sem szünetelhetnek. Itt a legnagyobb szabályszerűség tehát igen lényeges dolog. Miután a tüzelés nem szüntethető be, az ipari tevékenységet is megszakítás nélkül folytatni kell, mert különben tüzelőszert pazarolnak.

Az említett munkásokon több helyen úgy akartak könnyebbíteni, hogy hármas munkaszakokat hoztak be. Durham, Cleveland, Cumberland és északi Lankashire csaknem minden idetartozó vállalatnak munkásai naponként így nem 12, hanem csak 8 órát dolgoznak. Anglia más vidékein e munkások itt-ott 8, másutt többnyire 12 óráig vannak munkában. A kettős és hármas munkaszakok különböző módon váltakoznak. Hetenként a munkásokat változtatják, hogy bizonyos sorrendben minden munkás hozzájusson az éjjeli pihenéshez és a vasárnapi munkaszünethez. Az éjjel dolgozók leginkább gépezek és oly segédmunkások, akik tanult ipari munkások mellett dolgoznak. A gyermekek főleg a nagy olvasztók adagolásához szükséges mérésekre, de itt is csak igen kivételesen alkalmaztatnak éjjel.

Magában a szoros értelemben vett vasiparban hétfő reggeltől szombat délutánig, tehát hat nap és öt éjjel tart a munka folyton. Itt a tüzelést a hét végén megszüntetik. A tűz gerjesztése lassú és költséges, azért nem eszközölhető mindennap. Az éjjeli munka a »meleg folyamatok«-ban (hot processes) mindenütt szokásos. Az 1901. évi angol munkástörvény 54. szakasza megengedi a 14 éves fiuknak alkalmazását is, akik azután a kettős munkaszaknál az egyik héten reggel 6 órától este hatig, a másik héten pedig este 6 órától reggel 6-ig vannak munkában. Különben a kettős vagy hármas munkaszakok előnyeit és hátrányait természetesen ők is érzik. De a hosszabb hétvégi szünet általában szokásos és az sokszor péntek délután 6 órától hétfőn reggelig tart. Ez esetben csak még szombaton kell néhány óráig a gépek javításával foglalkozni. A fiatal munkások feladatai nagyon különfélék. Majd egészen könnyűk, majd súlyosabbak. A vas- és aczélnak ipari feldolgozása északkelet Angliában Yorkshirében, Cumberlandban és Lankashirében honos, de Anglia közép-területén (Midland), déli Walesben és Monmouthshirében is el van terjedve. Ez iparágakban túl nyomólag a 12 órás munkanap uralkodik. Van hármas munkaszak is, de csak kevés helyen.

Az ónlemezgyártásban is túlnyomó a hármas munkaszak, de kettős is van, habár csak kivételesen.

A fiatal munkások alkalmazását a szóban levő üzemekben az 1901. évi gyári és műhelyi törvény (Factory and Workshop Act) szabályozza, melynek idevonatkozó része az 54. szakaszban foglaltatik. Ez, mint láttuk nem zárja ki azok alkalmazását, de a legszükségesebb esetekre szorítja.

Az üvegyiparban is sok gyártási ág folytonos tüzeléssel van összekötve, és pedig részint azért, mert különben a már megolvasztott anyag elromlanék, részint mivel az újrafütések a munkaidő nagy részét igénybe vennék. Mindez mellőzhetlenné teszi az éjjeli munkát. Nem minden ága ilyen az üvegyiparnak, de az éjjeli munkára multhatatlanul alkalmazandók száma mégis nagy Londonban az üvegyárakban tizenegy heti munkaszak van és pedig hat nappali és öt éjjeli. A munkaszakok tartama átlag $10\frac{1}{2}$ óra. Egyébiránt e részben az öblös, a hengerelt és a kristályüveg gyártásánál vidékenként egymástól némileg eltérő viszonyok állanak fenn. Vannak 12, de 6 órás munkanapok is, a munkaszakok száma többnyire nyolcz és tizennégy közt váltakozik.

Az Északamerikai Egyesült Államokból ilyen tüzetes adatokhoz nem juthattam. Az ottani illetékes férfiú által a bizottság elé terjesztett felvilágosító munkálat főleg, sőt csaknem kizárólag annak feltüntetésére szorítkozik, hogy az Unióban még a vasárnapi munkaszünet sincs törvény által kellőleg szabályozva. Ennek folytán például a New-Yorkban 1.138.965-re tehető gyári ipari munkásokból mintegy 2.670%, vagyis 30.467 ember hetenként 60-nál jóval több órát dolgozott, ami, mert a normális munkanapot 10 órájával számítják, vasárnapi munkára is enged következtetni. Az ilyen munkások 65—119 óráig is foglalkoztak hetenként, ami az első esetben hat és fél napi, az utóbbiban pedig hét teljes napi munkát jelent, átlag napi 17 órával. Az így elcsigázott munkások a conservegyárakban (canning establishments)

fordulnak elő. A 1910. évi hivatalos adatok szerint New-York államban a munkásoknak 10·6⁰/₀-a vasárnap is dolgozott. Közülök a legtöbb minden vasárnapon és a túlnyomó rész e napon épp oly sokáig dolgozik, mint hétköznapokon.

Több szövetséges államban, például Massachusettsben és Minnesotában meg van a törekvés a vasárnapi munkaszünet behozatalára. A gyarmatkorbeli vallásos vasárnapmegszentelés szokása lassanként kiment a gyakorlatból és most törvény e részben meg nem védi a munkásokat.

Azonban egyes nagy vállalatok a hétnapos heti munkaidőt önként hatnapossá változtatják át. Így pl. az Amerikai Táviró és Telefon Társaság, a legtöbb hírlapi vállalat, a U. S. Steel Corporation és más nagy aczélgyári vállalatok, illetve trustök. Nemcsak egyes jobb belátással bíró socialpolitikuskok, hanem a felebbviteli bíróságok is több ízben hangoztatták a vasárnapi munkaszünet törvényes szabályozásának szükséges voltát. A folytonos üzemekben való munkálkodásra nézve pedig az az eszme jutott felszínre, hogy az azokban mellőzhetetlen nehezebb munkát, tehát a vasárnapit és az éjjelit, valamely belátásos hatóság engedélyezésének kellene alávetni. A Commissioner of Labour lenne az a közeg, aki természetesen járhatna el e tekintetben. Törvénynek kellene megállapítani azt, hogy melyek a folytonos üzemek.

E munkálatban csupán New-Yorkra nézve foglaltatnak a folytonos üzemekre vonatkozó adatok, de azok is nagyon hiányosak. Ez adatoknál sokkal érdekesebbek a következő tények. Massachusetts állam törvényhozása már 1907-ben küldött ki egy nyomozó különbizottságot, mely megállapította, hogy ott 221.985 munkás tizenhat iparág és hivatásban dolgozott vasárnap is.

Minnesotában 1910-ben 98.553 ily munkálkodó találtatott. Az Unio munkügyi hivatala szerint 1910-ben az aczélművek általa figyelembe vett 173.000 munkása közül 50.000 hét napon dolgozott hetenként. Az ugyanazon évi népszámlálás 301.350

munkást talált a nagyolvasztók, az aczél- és henger-művek, az ónhengerlők és a huzalgyárak szolgálataiban. Az újabb időben a Törvényes Munkásvédelem Amerikai Egyesülete, az Amerika Munkásszövetség és a Keresztény Egyházak Szövetsége elkövetnek mindent, hogy a hiányzó munkásvédelmi törvények végre az Unio egész területén is létrejöjjenek. Egyes államokban e törekvéseknek már van is némi sikere. A legkiválóbb e tekintetben az, hogy egy csaknem már érvényre jutott szövetségi és 29 állami, továbbá több területi törvény a közvállalatokban foglalkoztatott munkások maximális munkaidéjét nyolcz órában állapította meg. Sőt több állami törvényhozás — újabban a szövetségi is — kimondta azt is, hogy a közszállítások csak oly vállalatoknak adhatók, melyek ezt a munkaidőt alkalmazzák.

Sokkal megbízhatóbbak, szélesbörűek és teljesebbek azok az adatok, melyek Németországra vonatkoznak. E szerint szakemberek a folytonos üzemekben az egész Németbirodalom területén foglalkoztatott munkások létszámát közel 400.000-re becsülik. Ennek jóval több mint felét azok képezik, akik az u. n. nehéz vas- és ércziparforgalomban dolgoznak. Igen gondosan összeállított adatokat csak a porosz és lotharingiai vasművekre vonatkozólag kaptam, de azok az egész idevágó német iparnak mintegy 95—97⁰/₀-át képezik, tehát viszonyaik kellő felderítése az egész német ipar szóbanlevő vonatkozásait megismerteti. Itt 246.841 ilyen munkás érdekei jönnek szóba, akik közt az ón-, réz-, ólom-, ezüst-, nickel-, arsenicum-, kobalt- és dárdánykohókban foglalkoztatottak is benn vannak már. A német sectio, t. i. a Socialis Reform Német Egyesülete által kiadott füzet ez adatot igen behatóan és lelkiismeretesen részletezi.

Egész a legújabb időig ennyi német munkásnak munkaviszonyai tekintetében teljes sötétség uralkodott. Társadalompolitikai és munkásegyletek azonban ezt a sötétséget már nem kis részben felderítették. Azok nyomozásai folytán kitűnt, hogy a nehéz munkát végzők állapotai sok tekintetben tart-

hatatlanok. Túlnyomóan 12, de nem egy esetben 13—14 óráig is dolgoznak testet lelket emésztő munkakörben. A megvizsgált vállalatok mintegy 34⁰/₀-ában munkamegszakítás nem is fordult elő. A munkások felváltása sem kielégítő. Most már a nehéz vasiparra nézve hivatalos adatok alapján lehet megállapítani, hogy e munkásoknak nem egészen egy százaléka (0·938) dolgozik 8 óráig, valamivel kevesebb (0 812⁰/₀) 11—11³/₄ óráig, ellenben 98·044⁰/₀ 12 óráig, de több száz egy fél, sőt egész órával még tovább is.

Ez azonban magában véve, ha t. i. az ú. n. túlórákat, melyeket valamivel jobban fizetnek a rendes munkaidőnél, nem vesszük figyelembe, nem tűn-teti fel a munkások igénybevételét teljesen.

Ilyen túlóra alatt is 217.393 munkás közül 92.673, tehát 42·6⁰/₀ dolgozott, és pedig igen gyakran, mert az összes 20,023.865 ilyen külön órából átlag egy munkásra 216 esett. Itt megjegyzendő, hogy az esedékes, vagyis szabályszerű munkában töltött vasárnapi munkaidő ezekbe a túlórákba nem számítottatott be. És figyelembe jön itt az is, hogy az ezen órák alatt való foglalkoztatás irányzata emelkedést mutat. A Németbirodalomban a vasárnapi munkaszünet törvényben van megállapítva, de annak ebbeli rendelkezései a nehéz vasiparban és a kohóknál csak részben, vagy egyáltalában nem alkalmaztatnak, mert egy szövetségtanácsi rendelet azokra nézve különös intézkedéseket tartalmaz.

A német sociálpolitikusok mélyen fájlalják ez állapotokat, mert azt tapasztalják, hogy azok a leg-erősebb és legellentállóbb munkásokat is idő előtt elpusztítják. A roppant hőséget, a mérges gázokat és gőzöket, a veszedelmes porképződést és a hőmér-sék iszonyú változásait azok sem állják ki sokáig. A meleg nyári hónapok alatt gyakori dolog, hogy a kimerült munkások tényleg összeesnek. Étkezésük ideje szabálytalan. A megbetegedés eseteit a vállalati pénztárak actáiból egészen pontosan nehéz meg-állapítani, de annyi már azokból is kiderül, hogy a megbetegedési esetek évről évre következetesen sza-

porodnak és az egyes ily esetek időtartama is emelkedik. Ugyanazon okok következtében a balesetek is egyre gyakoriabbak. Mindez a munkaidőnek és beosztásának az ily vállalatokban való czélszerűbb szabályozásának sürgős voltát bizonyítja.

Mielőtt az erre irányuló törekvéseknek a tanácskozások során is kiemelkedett mozzanataira térnék át, az e részben nem irányadó, de mégis fontosabb és a nemzetközi értekezleten képviselt államok és országok idevágó adatain is szemlét kívánok tartani.

Franciaországban szintén sok gyár van, ahol a folytonos üzemekben számos munkás foglalkozik. Itt is a nehéz vas-, az üveg- és a vegyészeti gyárakban a munkások két, kisebb részben három munkaszakban dolgoznak s vasárnap 12, 24 és 36 órai szünetet élveznek. De a nagy műmalmokban, a kenyérgyárakban, a keményítő-, olaj- és czukorgyárakban is előfordul a folytonos termelés. A munkaszakok beosztása nemcsak az egyes iparágakban, hanem a vállalatok egyes külön foglalkozásai körében is különféle módon történik. Az idevágó viszonyok körülbelül a németországiaknak felelnek meg. A közleményekből az érdekelt munkások létszámát nem lehetett kivenni, más munkákat pedig most hamarjában nem használhattam.

Az osztrák vas- és üvegipar fejlettségénél fogva a felvetett kérdések Ausztriát is közelről érdeklik. A közölt adatok szerint a nehéz vas- és egyéb érciparnak csaknem minden válfajában s az üveg- és a vegyészeti iparágakban is sok éjjel-nappal dolgozó vállalat létezik. A nehéz vasiparban a munkások 92°/_o-a van érdekelve. A munkaidő kettős munkaszak mellett általában 12 óra. A munkaszakok különféleképp váltakoznak. A vasárnapi pihenésben a munkások egy-egy része olyformán részesül, mint Németországban. A panaszok a munkások részéről e miatt felhangzanak itt is, de azok a munkaadók és socialpolitikuskoknál kevésbé találhatnak viszhangra, mint amott.

Svédországban az 1905—1907. évek folyama alatt a munkaidő tartamára nézve igen beható kuta-

tásokat folytattak, melyek eredményeit közölték velünk. A folytonos üzemek munkaviszonyaira vonatkozólag kiemelem ez adatokból, hogy 144 kisebb-nagyobb vállalatban 43.157 munkás foglalkozott, ami az összes ipari vállalatoknak 5·8, illetve az ipari munkásoknak pedig 12·5⁰/₀-át képezi. A legtöbb ilyen vállalat vasipari; azután a papiranyagot előállító, bányászati, szesz- és élelmezési iparba vágók következnek. A váltakozás naponként szabály szerint itt is kétszer történik, tehát a munkaidő 12 óra. De a munkaszakok sorrendje hetenként váltakozik. Mintegy 4.000 munkás a kettős munkaszak mellett is, főleg a bányákban, kevesebbet, átlag 8 órát dolgozott. A hármas munkaszak 12.760 munkásnak, vagyis a váltakozó munkások 29·6⁰/₀-ának válik javára. A 43 nagyobb svéd üvegyárban 5.297 munkást foglalkoztattak. Ezek közül csak 1.480 dolgozott nyolcz vagy kevesebb óráig, de a szabad órák be számításával az ipari munkások nagyobb része mégis a kettős csoportváltás mellett dolgozott. A svédek reformtörekvéseiről közleményükből semmi sem volt kivehető és ők a nemzetközi szakértekezleten sem voltak tényleg képviselve, valamint a svájciak sem.

Olaszország az újabb időben szép ipart és ennek keretén belül jelentékeny nehéz vasipart is fejlesztett. De miután a termelési tényezők tekintetében más iparos államoknál sokkal kedvezőtlenebb helyzetben van, ott, ahol lehet, a versenyképesség kedvéért azokat jobban kihasználják. Szénbányái nem lévén, főleg a vizierők értékesítésére és szénbevételre van utalva. Munkaereje is drágább, azért azt lehetőleg kizsákmányolni igyekszik, miért azután socialpolitikai tekintetben a haladott nyugati államoknál sokkal hátrább van. Ezt az olasz munkásvédelmi egyesület maga is beismeri. Itáliának ipari statisztikája nem lévén, csak a munkafelügyelők adataiból lehet megállapítani, hogy ott az éjjel nappal működő vállalatokban mintegy 7.200 munkás dolgozik, és pedig a vas- és általában az ércipar minden ágában, az üveg- és az agyagiparban együttvéve. E munkások egyfolytában átlag 12 óráig foglalkoznak és csupán

kivételesen a munkaszakok váltásakor fordul elő 24 órás lekötöttség. Itt általában, amint később tüzetesen ki fogom fejteni, nincs nagy hajlandóság a kettős munkaszak helyett a hármashoz behozatalára.

Belgiumnak tudvalevőleg igen nagy vas- és üvegipara van, de hivatalos adatokat arra vonatkozólag élénk most nem terjesztettek. Azonban kétségtelen, hogy ott e tekintetben igen rossz viszonyok uralkodnak. Ez kitűnik abból a tényből is, hogy a belga sectiónak legkiválóbb képviselője a Londonban ülésezett külön bizottság elítélő nyilatkozatát igyekezett provokálni a 24 órás munkaszak ellen, mely ott hetenként többször is előfordul. Mindenki elismerte a felhozott tények szomorú voltát, de ezt a luganói nagygyűlés már úgymint megtette.

Hollandiában az odavaló sectio 1909-ben a szóban levő kérdések tárgyalása során igen alapos kutatást folytatott. Az általa megállapított adatok szerint Németalföld összes iparfelügyelői által ellenőrzött 35.855 iparvállalata közül 893-ban volt folytonos termelés. Ezek közt első helyen a tégláégető és az agyagipar, azután az élelmezési, majd a fadugaszt és szalmát feldolgozó ipar s a gázgyárak és a villamos művek szerepeltek. A többi itt figyelembe jövő iparág jelentéktelen.

A hollandi gyárakban 365.263 munkás, ezek közül a folytonos üzemekben 67.218 dolgozik, de a folytonos munkáknál alkalmazottak száma csak 25.257 volt.

A munkaszabályozás az egymástól lényegesen eltérő eljárásoknak megfelelőleg nagyon különféle. Sok helyen, különösen a tűznél alkalmazott munkások helyzete igen súlyos. Mások a kettős s legkevesebben a hármashoz munkaszak mellett dolgoznak. Hogy a munkások egy-egy csoportjának vasárnapi munkaszünetet biztosítsanak, majd azok másik csoportjának munkaidejét hosszabbítják meg, majd pedig kiegészítő munkásokat alkalmaznak. Nyolcz óráig legkevesebb gyárban foglalkoznak a munkások. Sokkal nagyobb azok száma, akik 12, még nagyobb azoké,

akik koronként 18, s nem csekély azok száma sem (399), akik egyfolytában alkalomadtán 36 óráig is le vannak kötve a munkánál. Ez főleg téglagyárakban történik.

A többi iparágakban jobbka a viszonyok. Mindez a hollandi főiparfelügyelő mintaszerű munkálatában igen részletesen van kimutatva. Abból kiderül, hogy hármás munkaszak mellett a folytonos üzemekben csak 2.346 munkás, tehát az összes ilyen munkaszaknak nem is 10⁰/o-a dolgozik. De sok gyárban a heti munkaidő jóval meghaladja a 60—66 órát s van elég, melyben a 90—100 órás foglalkoztatás is elő fordul.

Finnországban csupán a papir és faiparban bir a munkásoknak éjjel-nappal való foglalkoztatása jelentőséggel. Az említett iparágakban az 1910. évi gondosan gyűjtött adatok szerint 9.571 munkás foglalkozott. A többi iparágakban alkalmazott ilyen munkások felvételei most vannak folyamatban. Az említett munkások átlag 12 órás munkaszakokban dolgoznak, de ennél kisebb is fordul elő, mert a felváltás keresztülvitelénél néha 48, néha pedig 84 óráig kell hetenkint dolgozni. A fűrészmalmokban kivételesen előfordul a 94—99 órás heti munkaidő is, ami napi 13¹/₂—14 órasi munkaidőt jelent a hét minden napján, tehát vasárnap is. Ezt a megerőltető munkáltatást a versenyviszonyokkal okolják meg. A három munkaszakasz időbeosztás kivételesen a vállalatoknak 1.3⁰/o-ában 1.8⁰/o-nyi munkás javára fordul elő. Ezt újabban három papirgyár a munkásokkal létrejött tarifaszereződés értelmében 2.600 munkásra nézve behozta. Ez országban, főleg a faipar körében, sok olyan éjjeli munka is fordul elő, mely nem tárgya a munkaszakokba való beosztásnak. Okaikat a természetes és műszaki követelmények s a rögtönösen emelkedett kereslet képezi.

A Törvényes Munkásvédelem Magyar Egyesülete részére a Koiss Géza ipari főfelügyelő által szolgáltatott legújabb adatok szerint a folytonos üzemű vállalatoknál több, mint tizezer két munkaszakos munkást foglalkoztatnak. Ugyancsak ő egy e tárgyról

irt tanulmányában idézi, hogy az 1906. évi termelési statisztikai adatok szerint Magyarországon vas kohászattal 39 telep ugyanennyi nagy olvasztóval és 4.376 munkással foglalkozott. Azok közül tisztán kohó 25, tisztán finomító és hengermű 20, vegyes mű pedig 4 volt. Ez üzemekben a munkások általában két csoportban felváltva éjjel és nappal folytatták munkájukat. A kohóknál alkalmazottak vasárnap is dolgoztak, nevezetesen minden második vasárnap 24 órán át állanak munkában. A nagy olvasztóknál, hevítő testeknél a fűtők ugyan nem dolgoznak folyton, de mivel az üzem őket egy egész órára soha sem nélkülözheti, hosszabb szünetük a mondott idő alatt egyfolytában nincsen. Munkában mindazonáltal 9—10 óránál többet nem töltenek s étkezésre és pihenésre van idejük.

Egy másik hivatalos adatgyűjtés szerint, melyet részemre a ministerium felhívása folytán a budapesti ipari főfelügyelőség volt szives eszközölni, Magyarországon az iparfelügyelet alatt álló folytonos tüzeléssel dolgozó 31 ipartelepen összesen 803 védett korú férfi és 159 védett korú nő foglalkozott. E telepek legnagyobb részén, a munkaközi szünetek leszámításával, a foglalkoztatás ideje 10 óra volt. De vannak ennél rövidebb és hosszabb: $6\frac{1}{2}$ és 18, 24 órás munkaidők is. Hazánkban ez idő szerint 33 üvegyár van. Ezek közül palaczkgyártásra folytonos üzemű kádas kemenczével csak kettő van berendezve. Azoknál úgy a fűtők, mint az üvegfúvók munkája folytonos. Az ipartörvény értelmében a 12—14 éves munkások nappal csak 8 órát, a 14—16 évesek pedig a törvényben meghatározott szünetek beszámításával 10 óra hosszát foglalkoztathatók. De az üvegyárakban fiatal munkásokat éjjel is foglalkoztatnak, noha az eljáró iparfelügyelő ennek eltiltását évenként megismétli. Az üvegyárakban a munkaidő naponként változik. A szokásos munkakezdés hétfőn 2—3 óra reggel s ez a további napokon $1\frac{1}{2}$ —2 órával mindig későbbre tolódik, úgy hogy a hét végén a termelést már déltájt kezdik és éjfélkor végzik. A szerzett tapasztalatok szerint, amely üzemben fiatal munká-

sokat foglalkoztatnak, ott őket a teljes munkaidő alatt dolgoztatják, mert oly kiegészítő munkát végeznek, mely az egész termelési folyamat alatt szükséges. Ha az ily üzemeknél az iparfelügyelő ridegen megkövetelné a fiatalok törvényszerű védelmét, az általános felfogás szerint ez az illető gyárak versenyképességét a külföldi vállalatokkal szemben nagyban csökkentené, mivel a fiatal munkások olcsóbb munkaerőt szolgáltatnak.

Mint versenyző államok itt első sorban Ausztria és Németország jönnek tekintetbe.

Mindez adatok átnézetes részletezését azért tartottam szükségesnek, mivel a londoni külön bizottság tanácskozásainak tárgyát képező kérdések rendkívüli fontosságát ezen adatok ismerete után érthetjük csak át kellőleg. Azokból kiderül, hogy művelt világszerte tényleg jóval több, mint egy millió munkás és csaknem annyi család jólétéről és jövőjéről van szó, melyet a folytonos üzemekben alkalmazott munkaerő túlságos kiaknázása gyökerében fenyeget. De kiderül belőlük továbbá az is, hogy a legtöbb országban az ily munkások sorsán való könnyítésnek mindenfelé igen nagy akadályai vannak, melyekkel még a legjobb viszonyok között termelő országok törvényhozásainak is számolni kell. Ezeket sehol sem kicsinylik, de a haladottabb iparos államokban nem is tartják azokat olyanoknak, hogy bizonyos feltételek mellett elháríthatók nem volnának. Ez a cél szerintök oly nagy nyomatékkal bír, hogy elérhetéseért megfeszített erővel és az összes civilisált nemzeteknek vállvetve érdemes küzdeni.

Ez a gondolat sugallta az említett luganói nagygyűlési határozatot és az hozta létre ezt az enquêteszerű londoni nemzetközi tanácskozást is, melynek lefolyásáról és az ott felmerült eszmék harczáról a következőkben számolok be.

A nemzetközi bizottság első ülése június hó 11-én délelőtt 10 órakor a Winchester Houseban (21. St. James Square) tartatott és ott a beható, jól előkészített tanácskozások két napon át délelőtt és délután 8—8 óráig folytak. Az előző napon este — éj-

félíg -- az angol sectió tartotta évi rendes közgyűlését Westminster régi városházán, a Caxton Hallban. A nemzetközi kiküldöttek oda is hivatalosak voltak. Annak lefolyását érdekessé tette a nemzeti és nemzetközi törvényes munkásvédelem eszméjének erre külön felkért több angol parlamenti tag részéről történt beható méltatása, persze első sorban az angol törvényhozás és ipari viszonyok szempontjából. Különben az angol mértékadó körök és e részben irányító tényezők megragadták ezt az alkalmat, hogy nagyrabecsüléseket a Nemzetközi Törvényes Munkásvédelmi Egyesület és annak nemes hivatása iránt a lehető legfeltűnőbb módon kifejezésre juttassák. Így például az angol királyi kormány mindjárt az első napon, és pedig magában az annyi világra szóló nagy politikai eszmék által megszentelt parlament épületében, a kormánynak egy parlamenti államtitkár által való képviseltetése mellett sok előkelő angol politikus és hölgyeik vendégül hívásával igen díszes estebédet adott a delegatusok tiszteletére. A hivatalos beszédekben itt is kifejezésre jutott az a gondolat, hogy e bizottságban magát az Egyesületet, mely nagygyűlései vel tudvalevőleg Svájczból sohasem megy ki, akarták mély tiszteletőkről biztosítani. Másnap egy angol parlamenti tag rendezett a magánlakásán intímabb jellegű fogadtatást a kiküldöttek részére.

A tanácskozás természetesen a nemzetközi bizottság megalakulásával kezdődött, mely elnökévé Sir Thomas Olivert választotta. Ő Angolország egyik legelső vegyészeti tekintélye, aki iparvédelemmel is igen behatóan foglalkozik és így került az angol sectió élére. Hazánkban gyakran megfordult és a magyar szakférfiakat minden lehető alkalommal különösen kitünteti. Ő azonban az elnökséget csupán névleg töltötte be, mert a tényleges elnöklés a norvég delegatusnak, Schlytter Tamás úrnak jutott. Ő erre nem csupán azért kéretett fel, mert a három hivatalos nyelvet sajátos kiejtéssel ugyan, de beszéli, hanem azért is, mivel a szönyegen levő kérdéseknek minden oldalát már régebben alaposan tanulmányozta elméleti és gyakorlati szempontból, és főleg az ő agitációjának tulaj-

donítható, hogy azok, ime, ily komolyan napirendre kerültek. Schlytter Tamás úr azután folyton nemcsak mint elnök, hanem mint szakértő és az elhangzott beszédek egyik fordítója is egész a tanácskozások befejeztéig nagy türelemmel és odaadással kemény munkát végzett.

A tanácskozások előkészítése elég gondos volt. Adat is bőven állott rendelkezésre. A kérdő pontok szintén igen tüzetesen voltak megállapítva. De részint a vezetőnek a tanácskozás technikájában van járatlansága, részint a soknyelvűség folytán mindazoknak nem vehettük hasznát oly mértékben, mint várni méltán lehetett. Gyorsírót nem alkalmaztak, mert három nyelvűekre lett volna szükség. Csupán egyes angol szakértők kérettek fel, hogy egy hallásra meg nem tartható, mivel adatokkal túltömött előadásait utólag gyorsíróknak is mondják el. Ily körülmények közt, habár közben minden felszólaló véleményét feljegyeztem, az ülés tényleges lefolyásának ismételésekre vezető közlése helyett jobbnak tartom a felhozott érveket és ellenérveket egymással szembe állítani. Bevezetésül még csak annyit említek fel, hogy e tanácskozások során a szót főleg az érdekelt nagyiparos államok képviselői, nevezetesen az angolok és németek vitték. A többi országok képviselőinek hozzászólásai az egyes felmerült javaslatokhoz nem igen vitték előre az eszmék tisztázását.

Ki kell azonban e részben emelnem magát az elnöklő Schlyttert, de főleg az angol szakértőket, névszerint I. Hodge parlamenti tagot, a British Steel Smelters Amalgamated Society képviselőjét, P. Walls Aldermant, a National Federation of Blast Furnacemen kiküldötteit és R. Huntet, a Glass Bottle Makers Trade Protection Society szószólóját. Ez utóbbi kivételével ők mind, valamint Crossfield A. H. parlamenti tag, az amerikai kiküldött, a német kiküldöttek legnagyobb része, a kormányképviselő kivételével, a francziák, a hollandiak, a belga kiküldött Mahaim E. liégi tanár s a finn képviselő az emberiesebb, szabadelvűbb és haladó felfogás mellett törtek lándzsát. Ellenben egy angol felszólaló, Hun-

ter, részben a német kormány képviselője, az osztrákok s az olaszok a fontolva haladás híveinek bizonyultak. En, mivel utasításom e részben nem volt, semleges álláspontot foglaltam el.

A kiküldötteknek túlnyomó többsége tehát amellett nyilatkozott, hogy a folytonos üzemekben, ha nem is egyszerre, de lehetőleg rövid idő alatt a naponként háromszori munkásváltás hozassék be. Ezt szerintök nemcsak humánus korunk szelleme, hanem a nemzeti, a közgazdasági kézzelfogható érdekek, sőt termelési viszonyok is kívánják. Lehetetlen érzéktelenül nézni, hogy 1,200.000 ember úgy senyvedjen és roskadjon össze tovább is a nehéz munka súlya alatt, mint eddig. Az életök virágában lévő emberek az üzemekben annyira kimerülnek, hogy ha nem pusztulnak is néhány év, hanem csak néhány évtized alatt, időközben mindig rosszabb munkások, mint amilyenek észszerűbb munkaidő-beosztás mellett lehetnének. Felhoztak erre számtalan példát. Egy herculesi alak nagy olvasztó szol-gálatában alig negyven éves koráig dolgozván, való-ságos vázzá és olyan gyengévé lett, hogy a leg-kisebb erőfeszítésre is összeesett. Ilyesmi csak az emberrel történhetik meg, mert jól felfogott anyagi érdekében a nehéz munkára alkalmazott lovakat nem engedi gazdája végképp kimerülni, hanem ha a léte-zők már csak munkabírásuk rovására dolgozhatnak, kifogja azokat s helyettök másokat szerszámoz fel. Nem közömbös dolog az emberek ilyen tömeges el-sanyargatása a társadalomra nézve sem. Ezt nem kell tovább magyarázni. De nem közömbös a munka-adókra nézve sem. Az elcsigázott munkás testi, ér-telmi és erkölcsi megcsappant ereje mellett több a baleset és több a megbetegedés. Csak Németország-ban egy milliárd márkára teszik évenként a social-politikai terheket. Az okos, számító társadalmi poli-tikának van tehát miből gazdálkodnia. De arra is tekintettel kell lennie, hogy az elkeseredett, a két-ségbeesett emberek száma ne szaporodjék. A helyt állani folyton képes munkás ezenkívül jobban is dolgozik. Annak gondozására mindig jobb és töké-

letesebb, de bonyolultabb szerkezetű munkaeszközöket és gépeket is lehet bízni. A termelés javulásában így megtérülnek azok a kiadási többletek, melyek a munkásoknak kétszer helyett háromszor történő váltásával azok kényszerű szaporítása nyomán legalább eleinte keletkeznek. Hivatkoztak itt a jénai Zeiss-féle gyárban szerzett előnyös tapasztalatokra. Különböző több helyen ott, ahol a hármass csoportváltást behozták, egy bizonyos, nem is nagyon hosszú idő múlva a munkaadók oly előnyeiket észlelték, hogy ennek a rendszernek versenytársaik által való elfogadtatását nem is óhajtják.

Ezt nekünk Crossfield parlamenti tag írta és mondotta el. Nem tudom, hogy nem ez volt-e oka annak a legalább is furesa esetnek, mely velünk London környékén megtörtént. A program szerint ugyanis az együttlét negyedik napján kellett volna a Moore & Nettleford cég üvegyárát, ahol a nyolcz órai munka be van hozva, megtekintenünk. Egy iparfelügyelő valóban vezetett is bennünket a vasúton mintegy félóránnyira fekvő gyárba. De egész délelőttünk teljesen kárba vészett, mivel a gyár vezetői még a belügyi kormány telefoni közbelépése után sem voltak hajlandók bennünket bebocsátani. Ugyaníly előzmények után az ötödik napon a Yorkshireben fekvő egyik middlesboroughi vasgyárba bejutottak ugyan a delegátusok, de a nem éppen szívélyes fogadtatás ott, a dolog természete szerint, valami különös tapasztalatokkal nem gazdagította őket. Az amerikai delegátus, Mr. John Andrew Fitsch, hivatkozott arra, hogy az angol vas- és acélgyárban a hármass csoportbeosztás sok vállalatban már be van hozva anélkül, hogy versenyképességüknek ártott volna. Amerikában is — szerinte — a 8 órával dolgozó papírgyárak termelnek legolcsóbban. Ott most már a szövetségi kormány is mellette foglal állást, amit — miként említém — a közszállítóknak e részben kiszabott feltétel által is kinyilvánított. A munkaadók legnagyobb része azonban ma még Angliában is inkább a régi állapotok, mint az újítás mellett van. Főleg felvilágosodott egyesek, testületi

elnökök és titkárok s politikai egyéniségek, de ezek azután egészen határozottan és lelkesen, nyilatkoznak mellette.

Azonban még ezek is hangsúlyozzák, hogy sem az egyes vállalatoktól nagyobb számmal, sem az egyes országoktól nem várható az, hogy mint úttörők eleinte legalább jelentékeny áldozatokat hozzanak a reform érdekében. Pedig a jól felfogott közérdek és így a nemzetek összeségének érdeke is követeli azt. Nem keresztülvihetetlen már most sem, mivel a vasgyártás terén irányadó három birodalomban, Angliában, az Északamerikai Egyesült-Államokban és Németországban, folyton erősödő közvélemény észlelhető javára. Hanem persze ennek a három államnak nemzetközi egyezményt kellene kötni, melyhez azután lassanként az összes többi államok is hozzájárulnának.

Nincs olyan iparág, melyben az meghonosítható nem volna. A felváltás czélszerűbb elrendelése persze szükségessé tenné sok újabb munkás alkalmazását is. De ezt például Angliában, ahol a munkanélküliség ellen oly nagy küzdelmet kell folytatni, a nem közvetlenül érdekelt tényezők előnynek tekintik.

A német különféle szaktestületek igen illetékes és mérsékelt képviselői ezzel teljesen egyetértenek, de a nemzetközi egyezményt *conditio sine qua non* nak jelentették ki. Hasonló nyilatkozatot tesznek a francziák is, akik szintén jelentékeny érdekeltséget képviseltek. A hollandiak és belgák véleménye ugyanaz. A finnek inkább általános okokból és a haladás szelleme által áthatva csatlakoztak ez irányzathoz, melynek az elnöklő norvég delegatus is erős meggyőződésű és fáradhatatlan apostola. Ő a haladásnak nemcsak erkölcsi és társadalmi, hanem anyagi hatalmas tényezőjét is látja abban. Már az *enquête-en* nem is kimélt semmi fáradságot, hogy eszméinek tért hódítson. De a német kormány képviselője, dr. Leymann titkos kormánytanácsos már nem nyilvánosan, hanem magánbeszélgetésben és felvilágosítást nyújtó felszólalásában erősen sejteté, hogy ez irányzattal szemben skeptikusan viselkedik.

Ugyanezt tapasztaltam az osztrák és olasz sectio kiküldötteinél, sőt részben kormányképviselőinél is. Ezek a hármás munkaszak iránti lépéseket a nemzetközi megállapodás nélkül országaikban általában lehetetlennek, a megállapodást magát pedig nagyon valószínűtlennek tartják. Főleg a termelés drágításától és a megfelelően képzett munkások hiányától tartanak annak folytán. Ezt tüzetesen az osztrákok nem fejtették ki. De egy javaslatot tettek, melynek megokolása közben a nehézségekre csak általánosságban utaltak. Azután azt kívánták, hogy e szakbizottság a folytonos üzemekben a 12 órás maximalis munkaidő mellett foglaljon állást. Ezt az erősen reformszellemű angolok és az amerikai kiküldött határozottan elleneztek, mivel a sok helyen már létező jobb állapotokkal szemben visszalépést láttak benne. E javaslatot egyhangulag el is vetették. Annál világosabban beszéltek az olaszok, akik közül a kormány képviselője Montemartini János tanár és a munkaügyi hivatal igazgatója odanyilatkozott, hogy ő a haladó és emberies felfogás megvalósításának elvben ugyan híve, de a hosszabb átmeneti időt feltétlenül szükségesnek tartja. Ellenben az olasz sectio kiküldötte, Massarelli Ferencz mérnök, véleményének egész erkölcsi bátorságával kifejtette, hogy az olasz ipar érdekei ma még ezt a reformot nem bírnák el.

Szerinte náluk ezt a kérdést egy e végből kiküldött bizottság tanulmányozta mostanában. Hivatalos statisztikai adatokkal e részben nem rendelkeznek ugyan és az iparfelügyelet sem terjesztette még ki arra figyelmét, de megbízható felvételek voltak, melyek nagy táblázatban be is mutatott eredményei egy pár fontos dolgot segítettek megállapítani. A hármás csoportbeosztás Olaszországban még sehol sincs behozva a folytonos üzemeknél és a munkásegészségi viszonyok ott még sem rosszabbak, mint más országokban a hasonló helyeken. Az ipari téren mint általában, a vasgyártásnál is igen nagy fejlődés észlelhető ott. A termelt vas értéke 1883 óta tizenháromszor lett nagyobb. Különösen az utolsó kilenc-tíz év alatt észlelhető roppant lendület. Azalatt

a munkások száma megkétszereződött, a mozgató erő pedig háromszor nagyobb lett. Pedig a munkabér Olaszországban is emelkedett s a tőke drágább, mint a nyugaton. Szene pedig egyáltalán nincs. Azt be kell vinni oda. Hanem a vízi erőt mindenféle nagy buzgalommal és nagy sikerrel használják fel. Egy füzetében Massarelli szakszerűen, adatok alapján kifejti, hogy ez a vasgyártás minden phasisában és ágában miként történik. Már most, ha ily körülmények közt a drága széntüzelés és a nagy beruházásokkal értékesített vízi erő nem használtatik ki eléggé, akkor az olasz ipar könnyen versenyképtelenné válik. Pedig ez következne be akkor, ha a munkaidő megszorítottatnék. Ez esetben a munkások sem keresnének eleget s így nem volnának az iparágak számára kaphatók.

Túlságosan hosszú munkaszakok, például 36 órák, ott nem léteznek, 24 órák is csak kivételesen, t. i. a felváltások során. A szokásos 10—12 órás munkaszakokat is szünetek szakítják meg. Túlzás tehát, hogy azok a munkásokat tömegesen tönkreteszik. A termelési költség máris magas; az további emelkedést nem tűr meg. Az éjjeli munkát sem lehet nélkülözni. Mindez Olaszországban magának a munkás osztálynak is nagy hátrányára szolgálna. Ezt a hollandi kiküldött annak a ténynek felemlítésével toldotta meg, hogy náluk meg, midőn a fiatal munkások éjjeli munkájának alkalmazása megtiltatott, mindenféle öreg, declassált embereket, sőt apache-okat is alkalmaztak a gyárakban, mivel az olcsóbb munkásra is szükség volt. Így azután akkor, midőn egy bajt gyógyítottak, helyette egy másik keletkezett.

Úgy rémlik előttem, hogy azt is hallottam, de persze az uralkodó hangulat mellett nem hangosan, hanem csak halk hangon kijelentve, hogy minden hódításnak, amilyen az iparfejlesztés is, mint a háborúnak és küzdelemnek általában, vannak áldozatai. Azok teljes kiküszöbölése az emberi haladás menetéből merőben lehetetlen. Ennélfogva az ideális törekvések nem mindig bizonyulnak végső elemzésben egyszerűsmind a leghasznosabbaknak is.

